

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԽԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Կը հրատարակուի ամեն ամսոյ ակիդրը:

Բաժանորդագինն է կամխիկ վճարելի՝ Տարեկամ 8 ֆր.

— 4 դր.: — Վեցամսեայ՝ 5 ֆր. — 2 դր. 50 կոպ.:

Մեկ թիւ առանձին կը վաճառուի 1 ֆր. — 50 կոպ.:

Խոհագրութեան կենդրոնաւայրան է՝ Վիեննա, Միտլ-
թայրեան Միաբանութեան Մայր վանքը:
Ճարտու ծախքն խոհագրութեան վրայ է:
Ծանոթցմանքն առանձին սակարկութեամբ:

ԲԱՐՈՑԻՆԳՈՐԹԻՒՆ

ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ — Ցառարկանութեան խնդիր: —

Հետազոտութիւնը նախնեաց ռաւորելնի վրայ:

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ — Ամանոյ զգայելէ-Լեռննի՛՛՛լէտ

եւ Նրկոյ Հայոց:

ԻՐԱՒԱՅԻՏԱԿԱՆ — Իրաւունք Հայոց:

ԱՐՈՒԽԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՐՈՒԽԵՍՏԱԿԱՆ — Մոմագործութիւն:

ԱՐՈՒԽԵՍՏԱԿԱՆ

ԽԱՉ ՌԻ ԺԺԺԻՉ — Վերջին ժամանակներէ վէպ մը:

ՍՏԼԵՒՈՒՄ

ՆՈՐԱԼՈՒՄ — ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ — ՄԱՆԻՐԱՌՈՒՄ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՈՒՄՆԱԿԱՆ ԻՆՏԵՐ

(Երեսնամեակի)

Հայկական հնչմանց զանազան գաւառական
այլակերպութիւնները գիտելով՝ օրւան խոյրիւր
այն եղած է թէ ուր փնտռուելու ենք նախնական
անարտայն պահուած. ըստ որում ասոնք իրարու
համեմատելով հարկաւ մէկը հարազատ է, որ
մեզի առաջնորդ ըլլայ: — Մենք իրն այսպէս
չենք ըմբռնած, եւ հիմ չունինք բնաւ՝ իբրեւ
ճշմարտութիւն ընդգնեցու թէ այսչափ գաւա-
ռականաց մէջ ի հարկէ պիտի կամ այն երկրին
է Մետրոպոլիս հնչումն: Հնչմունք ժամա-
նակաւ կ'այլըլլին այնպէս՝ ինչպէս լեզուն կ'այլ-
լլի: Ստորգ է՝ որ կան լեզուներ որոնց հազա-
րաւոր տարեաց կենացը մէջ գրեթէ անփոփոխ
պահուած կ'երեւան նախնական հնչմունքը, (ինչ-
պէս են մանուսնոր սեմացի լեզուները.) բայց այն
ազգացն որոնց հնչմունքը թէ ժամանակի անց-

մամբ երեւելապէս այլըլլած, եւ թէ տեղեաց
խորոցաւ իրարմէ ալ տարբերած են, խորին եւ
երկար խաղարկութեանց նիւթ է: Այս վերջին-
ներէս է Հայ ազգն, որ յայսմ մասին առաջին
կարգ դասուելու է:

Այս օրս հայ լեզուն՝ իւր խօսողներուն սա-
կաւորութեամբն հանդերձ՝ համարձակ կը միջի
տաննպատիկ բազմաթիւ ազգաց հետ. այնչափ
անթուեղի եղած են հայերենի այժմու լեզուա-
կան ճիւղաւորութիւնքն ըստ գաւառաց: Սակայն
յայտնի է թէ ոչ երբեք ուղիղ դատած կ'ը-
լանք՝ եթէ ըսենք որ հարկաւ ասոնցմէ մէկն է
Մետրոպոլիս լեզուն, կամ գէթ անոր նման ըստ
բաւականի: Այո, ոչ որ այսպէս կը խորհի, եւ
անոր համար՝ վստիկ գրասկան կայուն վկայու-
թիւնք, գրաւոր յիշատակարանք սուտ կը յան-
գիմանեն: Իսկ օգային հնչմանց նկատմամբ, որով-
հետեւ այնպիսի դրական շօշափելի վկայութիւն-
ներ չունինք, որովհետեւ հինը մեզի հասած չէ
եւ չէր կրնար հասնիլ, գիրին է խաբուիլ: Ըստ
մեզ՝ ինչպէս լեզուի գաւառականք նոյնպէս եւ
հնչմանց գաւառականքն այսօր չեն ներկայացը-
ներ մեզի մեր հարազատ հնուիւնք. այսինքն՝
չենք գտներ, ջորվայր մեր հետազոտութիւնները
կը հասնին, եւ ոչ մէկ գաւառական ճշգիւ հին
արտասանութեան ներկայացուցիչ ըստ ամենայն
մասանց: — Դիտենք այնչափն որչափն որ այս-
օր բաւական ծանօթ է մեզի եւ կը ներք հաս-
տատութեամբ խօսիլ:

Այսօրւան հայ հնչմանց բազմաթիւն ճիւղ-
աւորութիւնները գլխաւորաբար երեքի կ'առ-
փոփուին ըստ գաւառացի, որ են՝

1. Միջնադարէն կամ Միջնադարէն ըստածն, որ

¹ Այսօրու ոչ ըստ աղերարհացական ճշգրիտեան
կը յիշենք Հայոց գաւառներն, այլ բաւարար Հայաբնակ
երկրներու տարածութիւնն ի միասին առաւ:

նաեւ ուզից գրաւորին մէջ՝ Չեմ՝ է տար. չեմ է գար. չեմ է լար. որ թէեւ հարեւանցի տեսեմ թեմա՞ն թերեւս ուսմական երեւայ՝ օրինաւոր ձեւ է ըստ կանոնի, եւ ծագումն ի հին գրաւորեն է։

Դրանից է հին գրաւորի այս նախգրի կազմու-
թիւնը՝ Մինչ գեւ. է իւրիւն. է, եր, իւր. (նման պրոֆէշ)՝
նեղոյականով կազմութեան՝ ստաւ է. քաւս ա. եւ
ամէ. օւլաբա քաւ. որ միջին գրաւուն սկիզբներն ալ
սովորական եր. Եղեք ին է քաւ. յարեւ էտ է քաւ. եւ
եղեքը Չայր է է քաւ. վն է քաւ. եւ այլն։ Վերջին
գրաւորուս մէջ նախգրիներն անհնա բլապէն ետեւ. միայն
այս միաժանի բայերուն վրայ անբաժնի մնացած գրեանքը
է նախգրի, եւ միայն բացատրանին. Չեմ է քաւ. չեմ է
քաւ. չեք է քաւ. յորմ նորագոյն ձեւը լինելի է քաւ. իւրիւն-
թեմա։ (Տես ի քնն. թերակ. արդի հ.յ. երես 87.) —
Ահա այն բացատրանի յատուկ մնացած է նախգրին է
նախնից որ միաժանի բայերուն կոպտ եւ մէջի ձեւերն
կազմած է. քաւ. իւր. իւր. իւր. իւր. իւր. եւ այլն։

Ելայնի է որ ալ երբեքարան առ հասարակ է
եղած է գաւառական հնչմամբ։

ՓԱՆՈՒՑՈՒՄ

Հանդիսիս էջերուն անձուկութիւնը չի
ներեր ներկայ թուովս չարունակել ինչ որ
սերտ կապակցութեամբ դեռ չարունակելի
էր անընդհատ։

Սոյն ընդհանուրեանն հետ պաշտաւծ
կը համարինք ծանոթանել միանգամայն
թէ հասարակութեան մէջ ճառարարծու-
թեան կամ Արտասանութեան առժամա-
նակեայ խնդիրներն եւ մասնաւոր գործ-
նական մասին վրայ յարուցուած յուզ-
մունքը լուրջն ետեւ ալ՝ այս օրս նոյն
խիթոյ վրայ մանրամասն գրուելուն նպա-
տանն ոչ թէ այս կամ այն ճանապարհի
ուղեցոյց հանդիսանալ է ազգին, այլ միայն՝
— ինչպէս ըովանդակ գրութեանն Յառա-
ջաբանն առաջին օրէն կանխած ծանուցած
էր, (Թիւ 5.) — փոքր ի շատէ լուսաւո-
րութիւն տալ այնպիսի կարեւոր խնդրոյ
մ'որ ազգային բանասիրութեան եւ գրա-
գիտութեան ամէն ժամանակացն համար
“կանուխ թէ անագան”, պիտանի ծառայ-
ութիւն մը կրնայ համարուի։

(Էրբանալիէ.)

Վանն մ'որ կամ, կոչ բայը գեւ. է գործածութեան
էր՝ կը գրուէր նոյն կանոնաւ. նաեւ Չեմ է քաւ. չեմ է քաւ.
եւ այլն։ Այսօր միայն հարաւորն գաւառներն ունին՝ իւր.
իւր. (կաւ. կաւ. քաւ. քաւ.)

ՎԵՐԱՅԵՐՈՒԹԻՒՆ ԵՄԵՆԵՆ ԲԵՄԿՈՒՆԵՆ ՎԵՐՈՑ ԻՍԿՈՒՐՆ ՄԱՏԵՐԱՍԻՆԻՆԻՆ

(Էրբանալիէ.)

12.

Բ. ՄԻԽԻԹԱՐ ԲԹԵՎԱՊԵՑ ՀԵՐԱՍԻՆ

Հեղինակը Միխիթարուի մասին։

Այս գիրքը, որ բաւական ընդարձակ ծաւալ ունի՝ երբ 150 էջ
մեծագրի, ապաւն է ի վանիսի (1892) ի կարգի Մատենադարանաց
նախնայն։ Գրագիրը, ազգային մասնագետն ուսուցիչ օրինակին
կողմէ, Երանի լին մեջ ոչ ոք գրեալի օրինակը, բայց շատ հաւա-
նական է որ գրուին մեծագրաց հարաւորեալ միջի զամ
գրաւի մէջ, որը թերեւս ասանկ առանձն հնչմանը ընդամենը, մաս-
նաւորեալ նիւթ եղած լին։ եւ կամ ոչ որ փոյն տարած է հարաւոր-
առաւ. ուղեգիրներն ապաւն։ Այսօր մ'որ Մատենադարանին վրայ
պայտեմայ մեծագրի բնութեանն (Թ. Բ. 11) վերջ օրինակն կը
գրանցի ըստ մայիմ՝ այսու վերաբար. պատմութիւն եւ նախագի-
տութիւն կամ ամենայն չեք բարեբանի ինքն օրէն, բայց ոչ
միայն պատմաւոր է սկիզբը ապագայի իւր. Գրեմ (էջ 56) եւ ասան-
կան փոքր փոքր պատմութիւն յարաւորեալ միջին իւր. Գրեմ վերջին
էջ (155) ուր անկէ կը յարեւի՝ պատմութիւն վերջին. այս նաեւ քա-
վաքային անհնաւ եւ փեւս գրի գրի բլապէս, շատ անգամ եւ աս-
ակի սխալագրի է, ուր՝ նախնից ընդարձակ մեծագրի մարտիւ
արդիք է եւ քաւաքային արդաւ որ սխալանայ։ Այս պատմաւոր
նեղահարկութեան ազգային կազմակերպ. բայց ասանկ օրինակին ըստ
կարգի համեմատելով մեծագրին հետ, եւ երբեմն նաեւ այս վերջոյ
հետեւեցանք։

Ընդհանուր մասնական մատասան տարի
կետը, իւր անմիջական յաւոր Գրեգոր Յոյս կա-
թողիկոսին ժամանակն եւ անոր յորդորանգը, ի
լոյս եկեալ կը գտնուի Միխիթարայ Հերապոյ այս
գիրքն, որ կարող ենք անկասակ չեմք իբրեւ
հնագոյն ուսուցիչն արձակ գրութիւն, որովհետեւ
ինք Մատենադարանի ճշդիւ եւ զգուշութեամբ կը
յայտնէ հրատարակութեան ժամանակն, ուր՝ ինչ-
պէս յատկաւ անհարկած ենք, անկէ կանխագոյն
համարեալ նոյնպիսի գրութեանց վրայ չունինք
պիշպիկ ստուգութիւնն. — Բայց յիշեալ գիրքն ի
քննութիւն չառած՝ ներուի համառօտ յետադարձ
տեսութիւն։

Նախնից ըստ Հատածին մէջ Ընդհանուր մասնական
աւակայ՝ իբրեւ հնագոյն եւ ընտրեալագոյն մնացորդ
աւանդութեան մատենագրութեան՝ մեծ ծանրակշիւն
թիւն ունենալն քանի մի անգամ կրկնեցինք։ Աստ
հարկ կը համարինք յիշատակել նոյն մատենա-
գրութեան վրայ այլով հայեցումով ըրած ազգե-
ցութիւնն։ Տեսած ենք (7, 8) թէ շատ ժամա-
նակներէ ի վեր ազգին ընդհանրութիւնն ուսմա-
րէն գրուածից կարտա եր, եւ թէ գէթ մասն մի
հայ ժողովրդեան ի հարկէ կը դարձնէ կարտաու-
թիւնն եւ կը բաղձար որ դարման տարուի։ Միայն
ոչ որ ձեւն է գործ կ'արկանէր. գուցէ նաեւ շուներ
որ անկախութիւն նոյն փափաքանայ ի մտաւոր
ժամանակս կատարուելուն։ Այսպէս թէ եւ ընդու-
նինք որ ի նախնից ազգայն օրինակն ըլլան ինչ
ինչ ուսուցիչն գրուածք, հասարակաց կրթաւոր-
ութեան շնորհիւ՝ Ժողովրդեան համար օգուտ չու-
նեցան, եւ ինչպէս ըսած ենք (10) յառաջագոյն,
կղզայեայն մնացին եւ առանց ազգութեան ան-
ցան գնացին։

Ելայն միւսակի Ընդհանուր հայրապետն սա-
կաւատող աւանդաւոր Հանդիսներն գրեց եւ միա-
հարկ կամ յաւորագար ժողովրդեան մէջ տա-
րածեց։ Մենք Պատմագրին մեզի աւանդածին կա-